

A „PARASZTTALANODÁS” KULTURÁLIS FOLYAMATA: POLGÁROSODÁS?

BIOGRÁFIAI ÉLETÚT ELEMZÉS

[DOI 10.35402/kek.2020.3.8](https://doi.org/10.35402/kek.2020.3.8)

Absztrakt

Írásom egy interjú-sorozatból kiragadott biográfiai életútelemzés, bevezető a kvalitatív módszeren alapuló PhD kutatásomba, mellyel a polgárosodás folyamatát vizsgálom rurális környezetben. Székelyföldi, paraszt származású interjúalanyom, a kortörténet egyszerű embereként, folyamatosan távolodik a tradicionális létformától a polgárosult felé, ahová nem érkezik meg. Célom a szöveg alapján megérteni a megélt és az elbeszélte élettörténet viszonyát. Gyerekkori háborús emlékek, a kommunista berendezkedés és az erőszakos kollektivizálás ifjúkori élménye, felnőttként a szocialista ipar nyújtotta megélhetés – élethelyzetek, melyek között meghasad, felnyílik az önazonosság, ami foglalta az élettörténetnek. Elemzésem a társadalmi folyamat részének tekinthető, annak eredménye, elméleti konstrukció.

Abstract

My writing is a biographical analysis of a person's whole life course, taken out from a set of interviews. It is an introduction to my PhD research, based on a qualitative method, that investigates the process of embourgeoisement in a rural setting. My interviewee is a peasant descendant from Széklerland, who permanently moves away from the traditional lifestyle and approaches to a civil one, but never entirely arrives. My purpose is to understand the relationship between the experienced and narrated story of life. Childhood memories about the war, the youthful experience of communist settlement and forced collectivization, adulthood subsistence offered by the socialist industry – amongst these life situations the self identity is broken, like synopsis of person's life story. My analysis can be considered as a part of the social process or more like its result, a theoretical design.

Ezzel az interjúelemzéssel, kutatási témámhoz illeszkedve (Paraszi polgárosodás folyamata egy falu életében), a lokális életvilág komplex szemléltető feldolgozását célzom meg, kvalitatív módszerrel azokra az eseményekre, történésekre fókuszálva, melyek a paraszi polgárosodás lehetséges folyamatai egy ember életútjában. Terepem egy székelyföldi falu, ahol időközben több mint kilencven interjút készítettem, elsősorban elemzési céllal, de a személyes emlékezet gyűjtésére és archiválására is gondolva. Ez a munka „ízlelgetése” a rám váró elemzésnek, melyben ön- és társadalomismereti képességeimet/készségeimet erősítem. Gyakorlat, mellyel készülök a majdani számítógépes, Atlasti programban való kódolásra, elemzésre, értelmezésre. A személyes identitás változásaira is figyelve, jelenleg a társadalmi jelenség egyéni bemutatását, szubjektív megélését szeretném értelmezni, első sorban Kovács Éva (2007, 2010), Kovács Teréz (2010, 2018) és Kovács Imre (1991, 2012) munkáit használva. Az élettörténet rögzítéséhez kedvező környezetet és időkeretet választottam: interjúalanyom otthonát, a karácsonyi ünnepkör egy napján. Az elkészített interjúalanyok listájából véletlenszerűen esett a választásom Sz-re. A hanganyagról – a legrövidebb időn belül – szöveghű átiratot készítettem, ez adja a mostani elemzésem korpuszát, miközben a „legnagyobb közös osztót” (Kovács Éva 2010) keresem a történeti szociológia kvalitatív módszertanával.

Amikor paraszi polgárosodásról beszélek, arra a folyamatra gondolok, amikor az önálló mezőgazdasági termelőből, aki maga is fizikai munkát végez, valódi kontrollal bír döntései fölött és autonóm közösségben él, fokozatosan, külső-belső kényszer hatására megváltoznak, átalakulnak ezek a jellemzői: gazdálkodási funkciói, tulajdona, életvezetése, identitása. A jelenséget Kovács Imre (2012) paraszttalanításnak nevezi. Benda Gyula (1991) a következőképpen jellemzi a folyamatot: vállalkozói magatartásforma elsajátítása, individualizáció, állampolgárrá válás, az életmód polgári formáinak kialakulása. A háború előtt, majd egészen a kollektivizálásig tartja magát az elmélet, miszerint „*az igazi paraszt független*”, saját földje, állandó munkája van

családjával együtt. Ez identitásának materiális alapja, mely egyszerre szól vagyoni állapotáról, családi-, rokoni-, falusi-, társadalmi-, gazdasági kötelékeiről, ugyanakkor összeköti az élő falut a halott falu társadalmával, melyben az ősi örökség eltékozlása presztízsveszteséget jelent (Ö. Kovács 2015). Erdei Ferenc háború előtti munkái ebben az értelemben relevánsak: „Paraszt csak akkor igazi paraszt, ha saját földje van. Ez az a szabadság, ami minden szolgasága mellett is megkülönböztetett emberi állást biztosít számára, és ez az, ami kultúrára teszi képesé” (Erdei 1938:150).

Interjúalanyom¹ narratív biográfia-elemzésében gazdálkodásának mikéntjére, a közösséghez való viszonyára, együttműködési rendszereire, mentalitására, életvezetésére, életstratégiájára figyelek. Ezek a változók tartalmukban és minőségükben hordozzák azokat a jegyeket, melyek a kutatásom hipotéziseit erősíthetik vagy gyengíthetik.

Fontosnak tartom megemlíteni azt, hogy a magyarországi polgárosodás mint társadalmi jelenség, és az ezt kísérő tudományos, társadalmi elemző viták a romániai társadalomban, ezen belül sem a székesfehérvári közösségekben, sem a helyi tudományos életben – nyilván más-más okok miatt – hasonló mértékben nem történtek meg. Pedig a társadalmi folyamat minden mélységét megélte az itteni parasztember a civilizálódás, a modernizálódás, a hatalom-, a politikai berendezkedés-, a rendszerváltások formáiban.

Beszélgetőtársam hetvenkilenc éves falusi férfi, miközben arra tesz kísérletet, hogy élete egyes eseményeit elmesélje, egyensúlyoz saját és az én elvárásaim között. Az év végi ünnepek idején látogattam meg otthonukban, ahol pihenését készséggel megszakítva beszélt életéről. Elvárásaimat előzetesen nem ismerte, a beszélgetés közben igyekeztem végig „rejtőzködni” maradni, így a beszélgetőtársam magára volt utalva a megfelelési kényszerével és ugyanakkor az önmagához való hűséggel. A beszélgetés így kommunikatív folyamatként történt, a személyes identitásának megértésére teremtett lehetőséget számomra az alkalom. A nyelv közvetítette létélmény csak közösségben él, szükség van annak narratíváira, mítoszaira. A narratíva vagy kibontja, vagy elrejtja az identitásokat. Ennek a módszernek három kulcsfogalma van: élmény, megélés, elbeszélés. Közben a résztvevők mindegyike az élmény

1 Gyerekként éli meg a Második Világháborút, eszmélő ifjú a kommunista berendezkedés idején, katonáskodva a kollektívizáláskor, dolgozik a kommunizmus idején, nyugdíjas a rendszerváltás után.

közébe kerül, az egykori perspektíva kézzelfoghatóvá válik.

A kutatási módszerről

Az elemzést is a társadalmi folyamat részeként tekintem, annak eredménye. Célom a szöveg elemzésével a megélt (tanúságtétel) – elbeszélte élettörténet viszonyának a megértése az életesemény és a szöveg révén. Ezek szétválasztása az elemzésben elméleti konstrukció, ami segíti a megértést, de nem keresi a konkrét tényeket. Nem is teheti, mert a megjelenő adatokat is az elbeszélő válogatja saját emléktárából. Mint elemző, saját történeteket alkotok, miközben más(ok) történetét értelmezem. Elképzelem azt a személyt, aki volnék a másik helyében. A hallott, rögzített, elemzett történettel rokon, de azzal azonosnak nem tekinthető történetet konstruálok (Kovács 2007).

Első lépésként a kronologikusan elrendezett eseményeket vettem sorra. Váztam a további életpálya elképzelhető horizontját. Az eseményekre úgy tekintettem, mint választási lehetőségekre ezen a horizonton. Újra meg újra hermeneutikai körökkel rekonstruáltam a megélt élettörténet mögötti életrajzi építményt. Az egyes események közötti strukturális összefüggéseket felfedve jutottam általános megállapításokra. Hipotéziseimet először az eseteken belül ellenőriztem (érvényesítem vagy érvénytelenítem), majd a társadalmi mező általános szempontjai szerint összegeztem (típusalkotás). A hipotézisalkotással több lehetséges életpályát fogalmaztam meg, modelleztem a ténylegesen befutott mellett. A felvételeimet egyaránt szembesítettem a megelőző és a követő eseménnyel, azaz szekvenciába rendeztem, ellenőriztem a korábbi felvételeimet az adatok ismeretében: azok gyengülnek vagy erősödnek, megtartom vagy elvetem. A folyamat végére az életpálya mozgatórugói fel kellett tárulkozzanak.

Második fázisban, a tematikus mező elemzésével el szerettem volna kerülni, hogy rabul ejtsen az elbeszélő nézőpontja. Tematikus mezőként azon események, helyzetek összességét kezeltem, melyek azonos téma köré csoportosultak, vagy azokat is, melyek az elbeszélő számára tudattalan tartalmakat hordoznak. A szöveg tagolására olyan váltásokat használtam, ahol dialogizáltunk, új témába kezdünk, vagy újfajta elbeszélési módot használ az alanyom. Itt nem az életút kronológiáját követem, hanem a témák és elbeszélési módok váltakozása mentén elemzem a szöveget, elbeszélés-szekvenciákra bontva (vö.

1. számú melléklet). Kíváncsi voltam, hogy a narratíva hogyan épül össze, milyen lehetőségeket rajzol a folytatásra? Az egyes szám első személyű elbeszélés eseménysorát hol tényszerűen, hol fiktíven, időbeni vagy oksági összefüggésekkel elegyedve több altípusba soroltam. Ilyenek a tudósítás, történet, epikus vagy drámai elbeszélés, külsőleg átélt eseménysor, mellék-elbeszélés, evolúció, vissza- és előretekintés, beszúrás. Találkoztam az elbeszélés leíró, statikus formájával, melyben mélyen megélt események sűrűsödtek. Interjúalanyom érvelő, értelmező, olykor általánosító tartalmú magyarázatokkal szolgált. Más-kor megerősítésre várva visszakérdezett, kiszólt az elbeszélésekből. Korábban nem ismertem Sz-t, csak elképzeltem, hogy milyen elbeszélésre számíthatok abból kiindulva, hogy ő sofőr volt a tejporgyárban.

Biográfiai adatok kigyűjtése

Kronologikus sorrendbe állítottam minden életrajzi adatot: családra, életkorra, társadalmi miliőre vonatkozó információkat, melyek mögött konkrét cselekvés vagy történet húzódik (érzéseket, értelmezéseket, vágyakat, terveket nem vettem figyelembe).

Sz. biográfiája:

1. „jó-rossz gyermek, nem fértünk össze, négyen voltunk”
2. apja az erdőn, anyja a nehézségekkel itthon dolgozott
3. anyai nagyszülőknél nőtt fel
4. 5-6 osztályosan kaszát csináltatott táttival
5. „én vittem a frustokot”
6. a hét osztályos iskolát onnan járta, nagyapja tanította lámpa mellett
7. 13-14 éves, amikor a gyár épült, az állomásról hordta a meszet lovakkal, követ a mezőről, megfizették
8. kovács- és kerekes-inas három évig
9. hokedlit készített, ami még megvan, „500 kg-os embernek es jó”
10. szülei vagy nagyszülei építette házuk volt az erdőn
11. „bévágott a kollektíva”, „megszakadt a menetel”, húsz éves
12. összeszedték, elvitték a munkája eredményét
13. kovácsként dolgozott az erdőn, Ratosnyán, Békásban
14. 1960-ban bement katonának
15. „két új szekeret hagytam, legyen mivel a szülőknek dolgozni”
16. hazaengedték öt napra aláírni a kollektívába, örvendett
17. „első rangú tűzoltókocsin *comandant de grupa* magyarként”
18. „feszit kellett tanólni”
19. „lehúztam két évet, két hónapot”
20. „1962. december 24-én szereltem le”
21. katonaság után itthon dolgozott a kollektívában, „egy év se vót”
22. „bémentünk Békásba dógozni”
23. „el akarok menni söfför iskolába, hogy lehet? - Ne tusakodj”
24. „jelentkezzen bé abba a megyébe” (Bákó)
25. a szülők nem örvendtek, édesapjának „egyik keze elcsúszott”
26. nappal a lovakkal erdőbe, délutántól estig a műhelybe
27. belsőégvásár, lakás-bővítés, „jó kis pénz akkor”
28. nyolcszázból egyedüli magyar
29. 1963-ban hat hónapos iskola, plusz három hónap gyakorlat után jogosítványt kap
30. öt éves szerződéssel „bétettek a sántérra Buhusi-ba *hidrocentralat* építeni”
31. egyik éjjel, a másik nappal dolgozott a kocsin
32. „jöttem haza, annyi pénzem vót, hogy a buszra Gyergyóig, valakitől még kaptam valamennyit vonatra”, „hazaszöktem”
33. munkahelykeresés itthon, „üzentek, hogy menjek bé, s bémentem”
34. „1964-be jöttem ide a gyárhoz”, Toplita-n kezd dolgozni és lakni
35. eltelt egy év „szereljenek valami más embert”
36. munkába állott Remetén, „vót, s nem vót semmi”, rossz autót kapott
37. téli, nyári folyamatos munka több váltásban
38. 1970 víz bevezetése, elromlott a kapu
39. 1977 szélesített kapu, lefödte a kutat, eladta a saját készítésű kútgárgyát
40. új kocsit kap 741-es rendszámmal, kb. kilencszázezer kilométert dolgozott vele
41. kollektívába dolgozott az asszonya és gyerekei, „gyere te es segélj”
42. két lányt és egy fiút emleget, akivel a mezőre járt
43. 1981-ben kaszagépet vásárolt

44. munka a kollektívákban, Ditró, Remete, Gostat, 30-40 buglya szénát kaszált, a család feltakarta, 3-4 disznót tartottak
45. „amikor vége lett mindennek”, nagyszülők, szülők halála
46. nyárban egyáltalán nem volt szabadsága
47. négy télen dolgozott egy-egy hónapot az útosztálynál
48. egy-egy hónapot kiszállással a megyei élelmiszerellátásban dolgozott
49. kuglipálya, kugliversenyek vasárnaponként
50. a gyárból kivitték pityókat szedni a TSZ-be kampány idején
51. „nem ittál, fuss bé Piatra-ra”
52. 40 év a munkakönyvben
53. volt munkatársakból 114-en halottak
54. „én vótam a megyebíró” – földek elosztása testvérek között
55. olyan tíz éve kezdődött a betegsége, „tüdőgyengeség”, a téli tüzeléssel magyarázza, amivel az autó üzemanyagát melegítették
56. megfázástól fél, nem megy misére
57. a földek bérbe vannak adva, hat juh és egy kutya a gazdaság
58. az első feleségéről nem beszélt egyáltalán
59. jelenlegi élettársának '85-ben halt meg a férje
60. 30 éve ezzel az asszonnyal él, nincsenek összeházasodva
61. műtétje volt a tavaly, epeköveket mutat
62. „élvezjük még egy kicsit a nyugdíjt...”
63. „kopogtat a nyolcvan év”.

A fenti listázás az interjú szövegtestéből kiemelt részeket alapszik. Az életpálya olyan eseményeit, mozzanatait sorjáztam, melyek illesztésével az élettörténet folyamatát rekonstruáltam adatról adatra. Az elemzés ezen részében a kiindulópontoknak jelentőséget tulajdonítok, de nem különböztetem meg, hogy megélt vagy másoktól hallott eseményről van-e szó. Az életút kronológiájában ezen a szinten nem teszek különbséget az események születés előtti ideje vagy a saját életében történt időbenisége között. Arra figyeltem, hogy miként integrálódnak a jelen szemszögéből a korábbi életesemények.

A biográfiai adatok elemzését az életkorral, személyes életpályával, családdal, történeti-társadalmi környezettel igyekeztem egybevetni.

Biográfiai adatokon alapuló kérdéseim megfogalmazása

A biográfia egészére vonatkozó kérdéseimet logikailag úgy tágítottam, hogy azok túlvezessenek jelen elemzésen, keresem azokat a „kulcsszavakat”, kategóriákat, melyek a kutatási témám egészére relevánsak lesznek. Ilyenek például a paraszttalanodás, a polgárosodás, a tanulás/tudás, a munka, a modernizáció, az életmód átalakulása, identitás.

Az anyai nagyszülők valamiért fontos szereplők a gyerek Sz. életében, velük nő fel 13-14 éves koráig. Milyen mintákat sajátított el? Milyen érzelmi hatások érték? Nagypapa tanította estenként. A kisgyerek igyekezett kedvébe járni, dolgozott. Olykor pénzt kapott tőlük.

A fő kérdéseket szem előtt tartva faggatom az adatokat: később derül ki, hogy a nagyszülők kocsist tartottak a lovak mellé az erdei munkára. Házuk volt az erdőn, amit késő nyáron sokan mások is használtak, ez a család státusz erősítője volt. Mesterséget akar Sz. tanulni, nem csak a földdel, földön dolgozni.

A biográfia megismert elemeit egymással szembeállítottam: nehezen élnek, azonban a történetekből az világlik ki, hogy nem szűkölködtek. Csak kis keresetekről beszél, de utólag kiderül, hogy már fiatalon belsőseget (beépíthető beltelek) vásároltak neki. Később a munkatársak irigyek voltak rá, mert munkája után több volt a fizetése.

Hogyan értelmezhetőek az életpálya fordulatai, törései: semmilyen érzelmi szál a narratívájában nem jelenik meg, említés szintjén sem. Az emberi élet fordulóit nem köszönnek vissza: nősuplás, gyerekek születése, feleségének elvesztése – semmi. Minden élethelyzetben a munkát hangsúlyozza, annak nehézségét, volumenét, erőfeszítéseit. Számba vettem az alternatív életpályák variációit: erre a legnagyobb lehetőség akkor adódott, ha a katonaságnál maradt volna, vagy ha nem jön haza Moldvából, esetleg Toplicán/Maroshévízen dolgozik nyugdíjas koráig – ez esetben, nagy valószínűséggel nemzeti identitást is váltott volna. Miért jött haza mindig?

Fontos sajátosság, hogy a számára periférikus elmaradottságot hordozó paraszti életformából hátróztatott ki akart lépni, ezért tanul mesterséget, kovácsmestert. Egyszerre volt lovakkal dolgozó erdei munkás és kovácsmester egyazon helyszínen. Majd céltudatosan, elszántan autózó akart lenni, ezért lakcímet cserélt és egyedüli magyar-ként elment Ó-Romániába román iskolába. Az életút időbeniségében kimutatható jellegzetesség

az alkalmazkodás, a felzárkózás képessége. Mindig nyitott az új elemek, lehetőségek, intézményes megoldások átvételére és meghonosítására, saját érdekének érvényesítésére. Szülőfalujában az egypártrendszer első évtizedében, a marxizmus globalizációs szándékait követve, már üzemelt a szocialista nagyüzem, ami újabb módon megtörte a polgárosodás szerves folyamatát interjúalanyom életpályájában, hisz elméletileg volt lehetősége állást kapni itt, és azt „meg kellett” szereznie! Ezek az életesemények kultúrával, társadalmi, nemzeti identitással összefüggő tudati módosulás lehetőségeit hordozták magukban. A paraszti életvilágtól minden tekintetben egyre távolodik Sz. A társadalmi mezőn, mint küzdőtérén egyénileg a lehetőségek maximumáig igyekszik érvényesíteni (állam)polgári jogait. Tradicionális közösségi kapcsolatai fellazulnak, holisztikus közösség tagjává lesz. Ez a közösség szemben áll a hagyományos tekintélyelvűséggel, hiányoznak jellemzői közül a tradicionális paraszti világ posztmateriális értékei.

A megélt élet rekonstrukciója a biográfia alapján

Interjúalanyom a paraszti életformát alaposan ismerte, konkrét tudása volt róla, hiszen húsz éves koráig abban szocializálódott. Anyai nagyszülei nevelték, akik – a kornak megfelelően – kisgyerekkorától munkára fogták és ebben jól is motiválták. Említi, hogy kisebb pénzt kapott olykor szorgalmas munkájáért, amivel könnyítette a nagyapja napi tevékenységét az állatok körül. Kisgyerekként saját kaszát kapott – ez egy beavatási mozzanat volt a paraszti világban. A kaszálni tudó férfi megbecsült tagja volt ennek a társadalomnak. Státuszt jelentett a saját munkaszerszám. A biográfia mellékeseiméből a későbbi részletekben fény derül, hogy ebben az időszakban a gyermeki játék egyik formája volt a kuglizó felnőtt férfiak körüli segítkezés vasárnaponként (olykor a templomba menést titkon behelyettesítve), amivel szintén apró pénzhez lehetett jutni a gyerekeknek: játék, kocsma, bábuállítás, pénz.

A család keményen dolgozott, de nem szűkölködött, főleg nem volt rászoruló, szegény, napszámos munkás: önállóan gazdálkodott saját földjein. Lovai, szekerei, marhái voltak, melléjük kocsist (fogadott erdei munkás a lovak mellett) is tartottak. Ruházatukat maguk készítette anyagból helyi szabóval varratták. Sz-nek még mindig van ilyen mellénye, ami akkor készült, mutatja magán büszkén.

A legnagyobb gond a készpénz, illetve az élet olyan helyzeteinek megoldása, amihez elengedhetetlen volt annak birtoklása. Készpénzhez erdőből munkából és vágó állatok neveléséből, értékesítéséből jutott a család. Az adókat, az egyházi kepet csak pénzzel lehetett fizetni.

Ifjúkorában biztos, jövedelmező mesterséget, kovácsságot és kerekességet tanult Sz. három évig („a lovat nem lehet meztláb járni az erdőn, mezőn”). Az inaskodása idején készítette azokat a hokedliket (konyhai szék), amelyekből kettőt őriz a szülők halála után, a családi osztozkodást követően. („Ötszáz kilós embert megbír még most is.”) A régi paraszti világ „jó gazda képe” a földbirtoklást, a tulajdont, a földművelés minőségét jelenti Sz. értékrendjében is. A föld és tartozékai a család gazdasági bázisa és a társadalom meghatározó együttartója. A sztálinista „modernizációs program” ezt kellett meg- és elhódítsa a parasztgazdaságoktól. Kihúzták a talajt a gazdák lába alól az 1945 utáni másfél évtizedben. A gyökeresen átforgatott falusi társadalom a szolgaság új formáját viselte, amihez általánosan alkalmazkodni kellett a rurális térben. Ö. Kovács József (2015) *Kollektívizálás utáni identitásformák* című tanulmányával egyetértve, melyben kvalitatív mutatók mellett érvel a mennyiségi kérdéssel szemben: a kollektívizálás az egyéni parasztgazdaságok tömeges erőszakos felszámolását, tulajdonfosztást, tényleges térfoglalást jelentett, identitáskrizist idézve elő az egyénben és közösségben egyszerre. E krízis folyamatának kezdetei Sz. életében, ifjú fiatalemberként megélt, a tényleges kollektívizálást megelőző erőszakos társas szervezéséhez és az irreális beszolgáltatás erőszakosságához nyúlunk vissza. A kollektívizálás felfokozza és kiterjeszti, ahogy Ö. Kovács (2015) leírja.

Katonaság előtt, a szakmát gyakorolta Ratosnyán és ezzel kilépett az otthon teréből. Bourdieu (2002) szerint egy adott térben létezni, a tér adott pontja egyik individuumának lenni anynyi, mint különbözni, különbözőnek lenni. A pályaválasztás és ez a mozzanat jelzi, hogy nem kíván szülei, nagyszülei életútján járni, kilép a faluból. Kereső munkára vállalkozik, az identitásváltás aktív szakaszába ér. Az identitás-önkép kialakulása a családhoz-faluhoz fűződő viszonytól indul, majd a kapcsolatot a nagyobb tájegységgel, vagy az országgal/országgrésszel sajátos identitásformában rögzül. „Valahova tartozni” – „szabadon rendelkezni önmagunkkal”, lelki szükséglet, csupán a megnyilatkozásai különbözőek. Kinek adatott meg a vizsgált/megélt időszakban, hogy biztonságban érezte

önmagát, autonómiája legyen? Az egyéni–kollektív sors inkább fájdalmas emlék formájában rögzült. A múlt jelentéseinek hálózata önálló, sajátos jelleggel ruházta fel alanyom környezetét. A belsővé tett táj, az önmagunkra vonatkozó tudástérben szerveződik és helyhez kapcsolódik (Bruner 2004).

Tűzoltóknál katona, magyar léteire csoportvezető, tizedes egy tűzoltó autón. Feltételezem, itt ismeri meg, tetszik meg neki az autóvezetői munka. Katonáskodása alatt szülőfalujában kollektivizáltak. Örült, hogy aláírni hazaengedték öt napos eltávozásra, akkor nem volt fontos számára, hogy az itthon hagyott, általa készített javakat („*két szekert hagytam a szüleimnek, legyen min dolgozzanak*”) – minden egyébgyütt – elvettek a családtól. A katonaságtól leszerelve, az újonnan szervezett kollektívában az itthon lévő öreg mesterek a kovács állásokat elfoglalták – állítása szerint nem volt, akinek, nem volt, amit itthon a szakmájában egyénileg dolgozni, mert az igás állatok és a vontatott eszközök mind ki lettek sajátítva.

A Kárpátok keleti oldalán lévő Busteni-ba, Moldvába költözik, előbb csak munkára, később életvitelszerűen, hogy tudjon jogosítványt szerezni. Kezdetben délelőtt lovakkal erdei munkán van, délután kovácsműhelyben dolgozik és a kor eszközeivel – lefizetéssel és kijárással – elintézi, hogy sofőr iskolába mehessen. Románul tanul a kilenc hónapig tartó jogosítvány-szerzés közben.

A vízierőmű építőtelepén talál munkát, öt éves szerződéssel, két műszakban földet hordott autóval. A jogosítványait magánál tartotta az építőtelep vezetősége, ezzel megakadályozva az illegális munkahelyi migrációt. „*Innen nem szöksz el*” – az első adódó alkalommal mégis sikerül hazajönnie, pénz nélkül. Autóvezetői munkahelyet keres és talál a helyi tejporgyár toplicai (Maroshéviz) munkapontján. Egy év után sikerül visszakerülnie a lakástól gyalog tíz percre lévő gyárba. Itt kapott egy rossz autózát, amit ő kellett rendbe tegyen ahhoz, hogy legyen, amin dolgozzon – „*zokon vettem*”.

Negyven évet dolgozott itt, alkalmanként megszakítva egy-egy hónapot téli időszakban, Hargita megye más pontjain az élelmiszerellátásban, ahova küldték. A tejporgyár napi elsődleges nyersanyag-ellátását biztosító tejbegyűjtés és -szállítás volt a munkája. Ez folyamatos, feszes munkaprogramot jelentett egész évben. Különösen nehéz munkakörülmények a téli hónapok alatt voltak, amikor a gyenge minőségű üzemanyag, a gyenge, rossz, szabad ég alatt parkoló autók hajnali indítása megnehezítette, megkeserítette a munkáját. A vezetőséget okolja ezért.

A helyek és terek kapcsolata az ő életében is folyamat. Ez a tény a történetnek, a személyes következményeken túl társadalmi-kulturális beágyazódás jelleget ad. A személyes identitás alakulása közben a történeteiben igazodási pont a szülőföld, a táj, mely a narratív identitás kerettörténeteiben és a helyhez kötődő elbeszélésben életre kel. A hely nem háttérként szolgál, hanem részévé válik a történetmondóknak. Így a hely egyéni és kollektív sorsok színtere: természeti és épített környezet, személyes élményektől átítatott jelentésteli tér a mi esetünkben is (Keszei 2011). A hely és az identitás kapcsolata, a kettő kötődése helyidentitást jelez, ahol a lélek, a társadalom, a kultúra fontos tényezőként vannak jelen (Düll 2009).

Nyáron a családdal (két lányt, egy fiút és a feleségét említi) a helyi és szomszéd falusi termelőszövetkezetben, kollektívában és az állami gazdaságban (gostat) dolgozott munkaidő után. Nagy mennyiségű munkát végeztek el, 30-40 buglya szénát készítettek egy nyáron és len-nyűvést is emleget. Mindig rejtőzködve fogalmaz, amikor pénzről, keresetről beszél, bagatellizálja a fizetést („*banikat adtak*”). A szovjetizált „TSZ-parasztság”, „utóparasztság” alanyunk életében is jellemző életforma: ugyan nem szövetkezeti tag, de a termelés periferiáján dolgozó „kisárutermelő”, aki nem tagolódik be a nagyüzemi munkaszervezetbe.

Az alap-munkahelyén sok plusz munkát vállalt, igyekszik megtalálni a teljesítménynövelő megoldásokat, melyek plusz jövedelmet eredményeztek. A munkahelyi helytállását, tudását, a vezetőkkel való jó kapcsolatát mindig büszkén emlegeti, irigykedtek is rá a munkatársai.

Szabadságát csak télen vehette ki, amikor beosztották, „*nyáron szó se lehetett*”, azokat itthon töltötte. Nem tesz említést egyetlen pihenő szabadságról sem, csak valamilyen formában a munkáról. Egyetlen szórakozási formát, a gyerekkorból visszaköszönő kuglizást említi, amit sofőrökül² mind űztek, a gyár igazgatójával együtt. Versenyre is jártak, amit kellemes emlékként idéz fel.

A belsőségének³ területét, rajta kétszobás kicsi házzal az út felől még akkor vásárolta közösen a szüleivel, amikor bent dolgozott Moldvában. „Jó pénz volt akkor”, amit keresett, amiből sikerült az ingatlant megszerezni, ezt így foglalta össze. A maga erejéből bővítette a lakást, vezetett vizet, épített garázst (ebből lehet tudni, hogy autója volt/van), kerítést, kútgárgyát stb. „Nyürmöcöltem”

2 a tejes autókon dolgozó gépkocsivezetők

3 belterületen lévő ingatlan

– elemzi ezt a tevékenységét, jelezve, hogy nem volt egyszerű, gondot, áldozatot, munkát jelentett a megvalósításuk.

Az interjú készítése alatt végig velünk volt a (második) felesége. Közben hideg almával kínál, anélkül, hogy megszólalna. A beszélgetés végén kapcsolódik bele. Egy lélegzetvételre elmondja dolgozó életét, sérelmeit: elvesztett ledolgozott éveit, amit most nem számolnak be a nyugdíjba, gyermekeit, özvegyiségét és azt, hogy nincsenek harminc év után sem összeházasodva ezzel az emberrel. A férfi bizonygat, de a végén hallgat. Mikor kikísér, a kapuban mondja el a házassággal kapcsolatos véleményét.⁴ Erickson (1991) *A fiatal Luther és más írások* című művében megfogalmazott szorongás elmélete rájuk illik: a hallgatás spirálját erősíti az idő, alanyaim elfojtott emlékezettel, beszűkült identitás-térrel elmondatlan történeteket adnak tovább. Rejtve maradnak a személyes, félelmet feloldó mechanizmusaik. Ebben a kontextusban Sz. élettörténete „kulturális harc” vagy „sorsesemény” – azaz „olyan történeteket jelöl, amelyek hatására az önazonosság, mint az élettörténet foglalatja meghasad és felnyílik” (Tengelyi 1998:43).

Betegeskedik, jó tíz éve. A rossz munkakörülményeket okolja a „tüdő gyengeségért”. Végig nehezen beszélt, rekedtesen, elfáradt közben. A meghalt munkatársait és az élőket is összeszámolta, utóbbiak kevesen vannak. Tavaly megműtötték, megmutatja a kioperált epeköveit. „Kopogtat a nyolcvan év”, „élvezzük még egy kicsit” a nyugdíját, kívánja maguknak.

A biográfiai adatokat elemezve azt látom, hogy az életút elején tudatosan szakít a paraszti életformával, legalábbis erre tesz kísérletet. Részben sikerült neki, mert a fő pénzkeresetet biztosító munkája a kovácmesterség, majd a teherautó-vezetés volt. Szabadideje eltöltésének módja, életvezetése viszont visszaviszi a paraszti létforma egyes elemei közé. Utóparaszti életforma volt ez, mondhatjuk akkor is, ha nem is tudatosult interjúalanyomban. A szocialista rendszer a pazarlás rendszere, egyszerre teszi ezt emberrel, földdel, tőkével, ami a paraszti logikában elviselhetetlen. A rendszer parasztellenes politikája negatív paraszti identitást hoz létre és azt felerősíti egészen addig, míg a parasztságot, mint társadalmi tömböt erőszakosan kiiktatja, megszünteti. Fontos tény az is, hogy életének legaktívabb

részét ebben a rendszerben éli, amikor „diktálták” az emberek életét, ilyen értelemben kényszerpályán mozgott, lehetőségekben nem bővelkedhetett, különösen azután, hogy visszatért a szülőfalujába. Sz. ezzel nem foglalkozik, élettörténete kizárólag az övé. Nem származtatja magát a felmenőitől, döntéseiben autonóm, büszke életútjára, amelyben legjobban adatolt része a fizikai munkára, legkevésbé az érzelmi elemekre, történésekre van kiemelve. Etnikai identitásában stabil. Megtanult fiatalon románul, érvényesült vele, használta ezt a tudást, ami – bevallása szerint – már kezd passzívvá válni. Nem ritkán kever beszédébe román kifejezéseket, de élettörténetében ez nem hordozott feszültséget. Bizonyos életszakaszaiban nyelvi, érzelmi korlátok között él. Ezek eltérő lehetőségeket kínálnak mindig: a sajátjától eltérő nemzetállamban élő magyaroknak, ugyanakkor összetett hazatudatot eredményeznek – világlik ki alanyom biográfiai narratívájából is. A kisebbségben élő embernek a haza, nemzet, kultúra, állampolgárság nem esik egybe – nem természetes és spontán elemei a létének. Romániában, ahol Sz. kisebbségként él a többségi nemzet mellett, számára nem szolgáltatja magától értetődően a fenti szolgáltatásokat a többségi hatalom.

Az elbeszélt élet rekonstrukciója szöveg alapján

Az alábbiakban a következő kérdésekre keresem a választ: mi lehet az oka, hogy az elbeszélő néhol történeteket mesél, máshol argumentál, miért említ meg egy eseményt, de nem mesél róla, mit jelent, hogy valamit teljes részletességgel, pontosan elmesél, de nem mond történetet, vagy máskor a saját életéről tudósít, a máséről történetet mond. Mit jelent mindez?

Sz. életeseményeit négy csoportba sorolom narratívájuk és időbeniségük szerint: az ifjúkori paraszti élet, a katonaság és a békási-buhusi kitérő, a negyven évi (tejpor)gyári munka, az ezzel párhuzamos jövedelemkiegészítés a tsz-ben. Ezeket epikus elbeszélő módban, történetekkel részletezve, olykor a beszéd folyamát megszakítva, mintegy kiszólva abból meséli. A szövegfolyamban rendre visszatérnek mellékelbeszélések vagy magyarázatok formájában a részletek a különböző szakaszból.

Az életútját befolyásoló, akár sorsfordító történeteket részletgazdagon, nagyobb emocionális töltéssel, egy helyen indulattal eleveníti fel.

⁴ A Ceaușescu rezsim 1966-tól roppant szigorú abortusztörvénnyel születést pártoló népeséggpolitikát kényszerített a lakosságra. A tilalom nem vezetett az abortusz megszűnéséhez: Sz. első felesége ebbe halt bele.

Részletek a gyerekkori, paraszti világ emlékeiből:
 „- Ferenc, táti oda fel kaszált. Tudod hol van?! – Hol? – Hát ott, ahol a tehenyekkel haza jöttetek, s vezetted hazáig, ott, az úton, hogy ne hogy elbolondulj osztán. Hát ez, ez. Ki a Nagybányán, s Fügésréten keresztül, bé Márkútján, túlfelől egy út, s ott direkt oda felvitt Mátyás veszibe. A puliszkát megfőzte, lerétele, annyit tett, hogy nekem es jusson, me', ott akkor, még korán vót. Tátinak, mikor, egy kicsi kalyiba vót csinálva, bútt ki reggel, alig virradt ki vagy alig lehetett látni, hogy fogjon kaszálni, akkor Ferenc a meleg puliszkával meg vót érkezve. „Hát te hogy jöttél el ilyen korán? S miféle? – s Há', mondom, mámi felkötött, s azt mondta, hogy itt legyen, hogy ne hogy osztán, az legyen, hogy mikor állít ide e reggelivel. – Hallod-e? Hát én más nem fogok neki kaszálni, akkor más eszek. De az este a vizem elfogyott, aszongya, s elkéne fuss, hojzál vizet.” S azt bé kellett menni Galambasba, ott vót, keresztül a hegyen, s bé a gödörbe. Ott az edények. Hát én még jártam ott, oda bé. Megfogtam, egy futásba, én ott es vótam, bé lütöre, tötöttem az edényeket, táti mire a puliszkát megette, én más a vízzel ott vótam. „No osztán – aszongya – a te részed meg van külön. Egyed meg, bújj vissza a jó meleg kalyibába, később osztán elpallod a rendet, mikor felszárad a harmat”. S ő fogott kaszálni, s én bébúttam, s olyan jól esett ott a reggeli álom”.

...
 „A gyermek milyen? Azt fel kellett használni, de én annak örvendtem, hamar kifuthattam, s míg táti jött, hogy adjon ennik, addig a gyanyét lehúztam alólók, s a likon vettem ki hától. S örvendett, me' a gyermek nem csak éppég, hogy játszodik, s nem segít bé semmit se. Vagy hamar felfuttam a létrán, s vettem a hídból le szénát, hogy ne kelljen még felmájszon ő, s szekernek, bé vót oda állítva, annak a közepit megtöltöttem jól halmazva. S onnót csak vette s tette. A gyermeknek egy-egy lejt a cukorkára adtak, úgy örvendtem, amit én nem adtam volna semmiért sem abban az időszakban”.

Ez a világ idillikus emlék, melyben keményen, sokat, nehéz munkákat dolgoztak, de „nem jártak a patikába” a szereplői. A történetek főszereplője a gyerek, aki mai szemmel munkára van fogva, kora hajnalban indul a nagyapjához a reggelivel, messze fel az erdőre. De benne van az eseményben a féltés és aggódás: „nehogy elbolondulj” (eltévedj), mert ez önmagában veszélyes – bajos lenne, a kaszáló ember sem kapna meleg ételt; a gyerek ételrésze benne van a puliszkában, amit a vízhozás után fogyaszthat el; aludhatott egyet a meleg kalyibába, meddig jött a

meleg; olykor pénzzel is jutalmazták. A gyerekek pedig nagy megfelelési vágy munkált, teljesítményre törekedett. Ebben az életszakaszban a paraszti világ még szervesen egyben van.

Az előbbi két részlet arról is tanúskodik, hogy emlékeiben mennyire elevenen, színesen él erről a korról a történet. Nyelvezetében pedig olyan, mint ha még mindig ezzel foglalkozna, holott, ahogy tudjuk, ipari munkás volt. Saját kaszát ötödikes-hatodikos korában kapott, megemlíti, de nem fűzi tovább a történetet. A kovácsinasság idejéről sem közöl többet. Három év alatt kitanulta, rövidebb ideig megélt belőle, de azon túl nincsenek történetei. Hagyott két saját készítésű szekeret a szüleinek katonának menetelek, saját maga készített hat szögletű kutat az udvarába és még abból az időből van egy általa készített széke a családnak. A faluból is kilépve hagyta abba ezt a mesterséget, amit sajnál, hogy a modern, traktoros világban kihálóban van. A korábban paraszti világra jellemző egyéni, családi döntések, a szorgalom, munkája révén elért eredmények megfoghatatlanná váltak. A kollektivizálás ígérete, a gépesítés egyszerre szorítja ki a paraszti ló-tartást, ami az egyéni gazdálkodásban munkaerőt és bérfuvarozást, másrészt a „jó gazda” státuszszimbólumát jelentette. Akkor ő sofőr akart lenni és elérte célját.

Kérdésemre sem mondta meg pontosan, hogy mennyi földje volt a családnak: „ilyesmi terület”. A család minden ingatlanát, még az ingóságok egy részét is a kollektivizáláskor kisajátították. Interjúalanyom katona volt akkor. Most fanyarul emlegette, hogy nem fogva fel a helyzet súlyosságát, katonaként örült, hogy eltávozási engedélyt kapott és aláírta a belépési nyilatkozatot. Dolgozni azonban, ha akart volna sem tudott itthon a szakmájában.

A rendszerváltás után a visszakapott földeket Sz. osztotta el a családban, a négy testvére között: „én voltam a megyebíró”. Az örökölt földek mennyiségéről sem kaptam pontos képet. Ezeket most bérbe adva műveltetik és földalapú, Európai Unió folyósította támogatást kapnak utánuk. Nehezményezve, emlegeti, hogy a földeket a kollektíva idején összeszántották, fákat levágták és a hegyi kaszálón lévő házukat (itt tizenhét holdat említ) „földig elhordták”. Zárkózott, paraszti vonásnak találok az óvatosságot, amikorra a földjeikről érdeklődöm.

A következő szekvenciákban a katonaságról, az azt kronologikusan követő sofőriskoláról, majd az első állami munkahely elfoglalásáról beszél. Interjúalanyom biográfiájában ezt a formaképződést,

Márkus István fogalmával, „utóparasztnek” nevezem. Kovách Imre (1991:225) „középrétegesedésként” definiálja, mint átmeneti státuszt a természetben való elhelyezkedés társadalmi hatásaként. Az érvényesülés, de egyben az identitás lényeges eleme: „Románul hol tanult meg?” kérdésre adott válasz...

„A katonaságon. S itt, amit dógoztunk Rotosnyán, s Békásba. Hát úgy, ahogy ettük, s rágtuk, maga s te s tu, s tovább úgy, s osztán a katonaságon. Ha egyszer valakiből pluton (szakaszvezető) lesz, sergent (örmeszter) rangba szereltem le, az iskolát megcsináltam, az első rangú tűzoltókocsin vótam comandant de grupa (csoportvezető) bétéve mán ott akkor, pedig román vót a többi, elég vót mind, de magyar vótam bétéve. Itt feszt kellett tanólni, állandóan, csak ez a baj, hogy most mán sokat kezdtünk felejteni mióta nem dógozok mán, s nem járok köztök. A tévét nézzük, a magyart. Örvendünk, eleget neztük a románt abba ((az időbe)). No, úgyhogy onnót azt akarom, onnót térek ide vissza ebbe a helybe”.

...

„Hogy el akarok menni söfför iskolába, hogy lehetne bėjutni? Abba az időbe. No osztán hazajött, fát hoztunk, s pityókát adtunk, s ezt azt s miféli, s annak a bátyja benne vót pont az IRTA-nál, aligazgató vót. S miről van szó? „ne tusakodj – aszongya – me’ csak csinálja meg azt, hogy jelenkezzen bé oda abba megyébe, s legyen lakhelye, hogy ott lakik, s akkor úgy fel tudjuk venni, abba az esetben”. Úgy es. Én elintézttem addig, ameddig sikerült, én odavaló lettem odabé, békási, meg vót az illető akinél, honnót, házszám, lakó, kinél, mindenféle, név, közbe dolgoztam. S osztán megadtam a kérést, megcsináltuk, s béadtuk, s béadtam a kérést, s felvettek iskolába, söfföriskolába. Mán nem nagyon örvendett a szülők, főleg édesapám, az Isten nyugtassa, met neki az egyik keze mán elcsúszott. Én ott dolgoztam benn a műhelybe, este, délután mán 4-5 órától, este 10-11-ig. A szerszámok, a javítást az egész fuvarasoknak, s nappal mentem lovakkal az erdőbe. S ezért nem erőst örvendett, de nem vót micsinálni. Tehát nehézségeken mentünk keresztül. Nem vót kicsi, nem olyan könnyen vót, hogy. Sok vót a, sok diákokat felvettek erősen. El lehetett képzelni, hogy jussál bé Hargita megyéből, 800-an vótunk, s egyedül vótam magyar”.

....

„Bétettek (Buhusi-ba), a sántérra, (építő telep) csinálták a hidrocentrala-t (vízierőművet) s a könyveket elszedték, s bérakták a fiókba, s innöt nem mész el, nem szöksz el, s a szerződést aláírtad öt évre. Hát, hónap végén, konyha vót, reggeli, ebéd, vacsora, mindenféle, nem vót gond ((egyáltalán másképp, úgy hogy)),

de ott a főútra ki nem jártál, ott csak a földet hortuk a baszkulánsokkal (önürítős teherautó). Hát ez, ez, ez nem jó így. Egyáltalánba hogy lehetne mondom, hogy ezen változtatni?

Mondom, gondolkoztam, hogy hogy lehetne innöt megszabadulni. A könyvet, hogy ki-, kicsikarni onnat, ha eljövök könyv nélkül, mit csináltam? Egy év, s ’63-ban már benn vótam az iskolában. ’62-ben szereltem le. Hát, egy alkalommal jó a coloana (szó szerint oszlop, itt autós egység) főnök s „- Portik, masina cum sta starea tehnica” (milyen műszaki állapotban van az autó) s mondom – mindenféle működik, lámpa mindenféle. – Ki lehet-e menni a főútra? – S igen. – Fel kéne menni a városba hozni húst, s kenyeret, s me mi, aszongya, az élelmező kocsi, ami ezt csinálta külön, vót egy, el van romolva, s nincs, amivel. Me olyanok vótak, olyan kocsik es vótak, hogy ajtó nem vót rajta. Nem kellett kinyissa, üllt bé. Leakasztották egymást. Olyan nap nem vót, hogy kettő-három ne szakadjon össze. Ami rossz kocsi vót, mind bé vót rakva az egész, minden IRTA-tól (a szocialista Románia szállítási vállalata) a sántérra (építő telep). – No elmenyek, mondom, csak ha zapiszka nincs, hogy lehet menni, mondom? – Odaadom a könyvet – aszongya. (Ideadta a könyvet) s belékerült a zsebbe, s tovább onnat nem ment ki, többet nem menyen vissza a fiókba. Egy nap sikerült elcsúszkálni, hogy ne találkozzak véle, s akkor a harmadik nap lebetegedtem, s kell menjek a doktorhoz, olyan beteg vagyok, s. Ketten vótunk a kocsin, egy bákói, s én vótam innöt, egyik dógozott éjjel, s a másik nappal. Nem állott meg ott a menet, hogy addig ott aludjál vagy szunyodjál. Egyik éjjel, s másik nappal váltva hetenként. Mondom a kocsin meg van mindenféle, osztán nehogy azt gondolja, hogy valamit eladtam, vagy valami. No, ha sikerül, én ide vissza ((nem))”.

Ezek az epikus narratívák az életpálya sorsfordulóit hordozzák: románul tanulás, jogosítvány megszerzése, haza-ügyeskedni magát az idegenségből. Meglátásom szerint ezek a történetek beszélnek a paraszti életformától való végleges elszakadásról. Az első mesterség már sejteti, a második irányba állítja, a kollektívizálás predestinálja az életformaváltásra. Az előbbieket belső indíttatásúak, utóbbi teljesen külső, olyan méretű, amelyet a paraszti társadalom nem érhetett meg korábban. Ilyen méretű társadalmi átalakulásra nem lehetett felkészülni. A kommunista hatalmi struktúra szimbolikus és tényleges térfoglalása, a földtől, javaktól való megfosztás a tékozlást és káoszt eredményezte. Nem csak az egyén, az egész falusi társadalom traumatizálódott

a patológikus agrárfordulat következtében. Ö. Kovács József TSZ-pszichózisról beszél, mely alkoholfogyasztásban, kettős munkamorálban, tömeges életmódváltásban követhető nyomon. „Kollektív hatású megrázó sorscsapás és hosszútávú struktúraváltoztató jelenség” elszenvedője a falusi paraszt (Ö. Kovács 2015:224).

Sz. szerencsésnek tudhatja magát, mert korábban olyan életpályát választott, ami nem tette teljesen kiszolgáltatottá a földek államosításakor. Helyzetfelismerése jó volt, képességeit annak ellenére kamatoztatta, hogy édesapja ennek nem örült, „*met neki az egyik keze már elcsúszott*”. Értékkorientáltsága cserélődött, a családban adott életformák tradíciójából kilépett, individuális magatartást választva a parasztpolgárosodás életpálya nyílt meg előtte. Státuszkontinuitás lehetőségéről, az adott állapotok közepette nem beszélhetünk, mert nem egy paraszti típusú kisüzemben folytatta az életét, hanem a szocialista iparosodás egyik helyi fellegvárában, a tejporgyárban, ami az átlagnál jobb anyagi, megélhetési létfeltételeket biztosított dolgozóinak.

Néhány olyan szekvenciát szemlézek alább, ami a gyári munkáról és a szabadidőben felöltött paraszti életformáról szól. Narratívájában ezekből fonja össze a legtöbb történetet. Epikus és drámai elbeszéléseket sorjáz, tudósít, történetet mond, magyaráz, evaluál, vissza- és előre tekint.

„*Hát a kollektívába dolgoztak a gyermekek, s az asszony, len nyövés, pityóka kapálás stb., s mit tudom, még miket csináltak vót? Amit mű csináltunk, azt a gyártól csináltuk, s mikor nem vót, mikor más kurszán (fuvar) vótam, kivállaltak egy nagy darab lent, s azt kellett nyöni. S akkor „- Gyere te es segélj”. Nyöttük, s kévébe kellett rakni, s egyik. S a másik pediglen, mikor nem ez vót a kollektívába, akkor abba a '81-es évbe, Isten tudja, hogy hogy sikerült. Vettem egy kaszagépet, még meg van most es, egy Carpatin-t, '81-be. S arra kellett szerződni, nem tudom, száz valamennyi húst leszerződni. S arról papírt vittél, s csak úgy adták. S én ott Hévizen amíg dógoztam, azelőtt annyi ismeretség vót mindefelőnnöl, bészereelve, me' a főnökök közt jártál, hogy „- Ezt valahogy el kéne intézni. - S ne tusakodj, mert megkártyájkuk valahogy hús nélkül es”. Ott vettem meg a hévizi üzletből, fizettem ki, s osztán hogy ők hogy intézték, hogy nem intézték, de... S a kollektívába a vashídon alól, itt, amikor jövíünk, van a tejporgyáron alól, a túlsó feliből kezdődött lefelé, ott vót, aszongya, hogy hát, hektárilag nem mondom meg mennyi, de 28-30 buglyát szoktunk csinálni. 40-ig fel. Azt kaszáltam a géppel, s a család takarta a ditrói gazdaságnak”.*

...

„*Fizettek no. Úgy a családnak a pótlékot abból tudtuk. Ruha kellett, cipő kellett, iskolába jártak stb, stb. abból még pótoltuk melléje, hogy lehessen, lehessen élni. S azt, amit itt csináltunk a remeteibe, nem tudom, hogy erre es mit-mit fizettek, mán nem, nem emlékszek pontosan. Csak azt tudom, hogy ott helybe vették átal itt a szénát, a buglyákkal, Ditróba a mérlegen”.*

...

„*A Magasakon, a GOSTAT-nak (a szocialista Románia állami mezőgazdasági vállalata), a gyergyai GOSTAT-nak, ott hat hektárt kaszáltam. Hazajöttem, végeztünk, nem beszélgettünk. Nyár vót, nyáron könnyebb vót. Ha végeztél, mentél bé, nem küdtek, nem tettek dupla kurszába, akkor le, s délutánra segítséget szereltem. Ha nem vót olyan menet, kellett segíteni a kaszállásnál föltétlen, mert meredek es vót, oldalas es vót, s békél nem lehetett kaszálni. Még ott tehen es vót, s még más es vót. Levágtam egy jó darabot, olyant, hogy 7-8 bugja lett, s osztán mentünk, s forgattuk, s takartuk, s a gyermekek hordták össze, bugjába kellett rakni. És úgy vették átal. Ott széna, sarjú. Sarjút azért kaszáltam le a GOSTAT-nak, hogy ha kapok egy teri sarjút vagy kettőt, akkor fele az övök, s fele az enyém. Hogy legyen mit adjak a disznóknak. Ott még meg van most es a malom, jelenleg es. Azt a finom száraz sarjút, azt a cikóriást azt megörölte a gép, olyan vót pontosan, mint a korpá dara. S osztán egy kicsi darát, egy kicsi szem, egy kicsi ez, s három-négy disznót lehetett tartani, s egyet, kettőt eladtunk, s egyet levágtunk, s így, így, így evvel, így élt a család. Ezért kellett dógozni. Nem lehetett szunnyodni se ott, aszongyák, hogy „- Nektek könnyi, me' itthon dógoztok”. Azt kellett pótolni. Há nem vót. A fizetés aszerint vót, ki hogy dógozott, s milyen kurszát csinált. Tonna kilométerre fizettek. No. Minél nagyobb távolság, minél több csarnok, hogy recepciód legyen, ezek emelték fel”.*

...

„*Hát kellett dolgozni. Kellott dolgozni. Nem kicsit kellett dolgozni, sokat kellett. S segített a család es, ők es kollektívába, s mezőre nyárba, s télbe az iskolába. Itthon ülltek, s tanóltak, s mit mondjak egyebet? Semmit se”.*

Elbeszéléseivel hermeneutikai köröket alkot. Felvillan, majd kifejti a témával kapcsolatosan valamit. Közös bennük, hogy minden a munkáról szól. A családról is csak ilyen kontextusban tesz említést. Közösen a szülőkkkel, vagy a gyermekek magukra is dolgoztak nagyobb korukban a mezőn. Vásárolt egy kézi kaszálógépet, amit ő kezelt, ezzel mintegy

előkészítette a mezőn a munkát a család többi tagjának. Emberfeletti mennyiségű munkáról, irdatlan volumenű takarmányról beszél, amit ők készítettek a gazdaságnak. Említést tesz a len nyüvésről, de még sejtet valamilyen tsz-ben végzett munkát, amiben ő nem vett részt.

Disznókat neveltek otthon és további számos állatra utal, amit tartottak jövedelem-kiegészítés céljával. Sz. olyan ipari munkás (proletár), aki másodállásban visszaparasztosodik az államszocialista rendszerben: paraszt-munkás. Ehhez megvolt a tudása, munkakultúrája, habitusa, motivációja. Paraszti gondolkodásának igen szemléletes nyelvi példája, amikor a munkatársairól beszél gépész-ként: *„vótak olyan söfförök es, hogy mint, mint amik ló nem szeret így húzni a hámfából, hanem tartóból dőgozot”*.

Összefoglalás

A kigyűjtött szekvenciákból, helyszűke miatt, erősen vázlatosan van lehetőség tematikus mező-elemzéssel az elbeszél élet rekonstrukciójára, ami a finom-elemzést jelenti. A szekvenciák különböző formái, az epikus-, mellék- és drámai elbeszélések, a leírások, magyarázatok, értékelések sorát első sorban tanúságtételnek tekintem az utókor számára, másrészt tudományos forrásértékük van. A felizzó emlékezet végig hidegen (érzelemmentesen) szólt a kibeszéletlen múltból. Olykor suttogóra fogta mondanivalójának emlékezési keretét, amikor a nyolcvanas évek diktatúrájáról szólt. Élelmiszeriparban dolgozott ezekben az évtizedekben, amikor a hiány kísérte a mindennapi létet. Ezen személyesen enyhíteni tudott a szocializmus évtizedei alatti biztos munkahely(i) révén, a rendszer teremtette lehetőségek között eligazodva. Az államosítás, a teljes kollektivizálás, a kényszerű iparosítás az eredeti szándékát segítette: nem akart csak a földből megélő paraszt ember maradni. Bár a család, az ő fiatal korában, elveszítette földvagyonát, de ez nem eredményezett olyan kiszolgáltatott vagyoni helyzetet, ami az egzisztenciális fenyegetettség, szegénységet jelentette volna. Alanyom nem riad vissza az újdonságoktól, tanulékony, ambiciózus. Vagyoni állapota (kaszálógép, személyautó), lakásviszonyai (ház bővítés, fürdőszoba létrehozása, csűr-, kerítés-, kút-építés) gyarapodást jelez. Értérendszerében mindez teljesen funkcionista, paraszti mentalitásba gyökerező, minimális elvárásokhoz kapcsolódik. Életvitelében polgárius jegyek csak nyomokban lelhetők

fel (pl. egyszer voltak nyaralni a tengeren). Anyagi kirekesztettséggel nem, de nemzetiségi, nyelvi alapon történő intézményi megkülönböztetéssel, cselekvési lehetőségek hiányával találkozunk az életútban. Mindez annak ellenére kíséri, hogy Sz. tudott románul. A hatalommal, mint állampolgárnak, minimális a kapcsolata, bizalmatlan vele. Finoman megkerüli a család birtokainak a nagyságát feltárni, ahogy arra sem kapunk választ, hogy mennyi volt a fizetése, a jelenben pedig mekkora a jövedelme. Ugyanakkor az is kiválglik epikus elbeszéléseiből, hogy minden helyzetben keresi és megtalálja az érdekeinek megfelelő érintkezési pontokat.

A megélt és elbeszél élet ütköztetése a mondat-tani törések szintjén sejteti a mögöttes tartalmakat, melyekre egyenként kereshetem a választ. A fentebb beillesztett részletek is érzékeltetik: szóelhagyásokat, be nem fejezett gondolatokat, alany és tárgy-váltásokat dekontextualizálva jutunk el a szöveg belső összefüggéseiből kibomlott tartalomhoz, melyet indokolt összevetnem az előbbi két elemzés következtetéseivel. Az interjúalanyom mindezt maga előtt is rejtve hagyta. Ő nem az elit tagja, hanem a kortörténet egyszerű embere. Folyamatos belső igénye, hogy több legyen az átlagnál, nem elégszik meg azzal, amivel a többség. Érzelemmentességénél csak munkaközpontúsága döbbenetesebb. A lokális paraszti közösségnek az életút elején nem akar, később nem is lehet részese. Tehát a külső és belső feltételek hiányoznak. A szocializmus delokalizálási szándéka ellenére területileg/helyileg (geográfiai entitás) kötődik a közösséghez. Kisebb kitérők után (katonaság, munkavállalás) tartósan visszatér ahhoz. Egyéni identitása olyannyira erős, hogy nem ösztönzi a csoporthoz való tartozás (munkatársak, kugli). Társadalmi interakciói így minimálisak, azok is a munkához kötődnek. A jelenben az egészsége korlátozza ebben (pl. templomba járás), korábban a munka miatt nem ért rá. Így működnek a baráti/közösségi kapcsolatai is. Önmagát semmilyen kollektív társadalmi cselekvésben nem azonosítja, mintha a vitalitásába vetett hite önmagából fakadna. Ezek a vonások egyáltalán nem a polgárosult életvilág jegyei.

Befejezésként két megállapítást kívánok tenni: Sz. élettörténetében sajátos válaszokat látok a szocializmus előtti, a szocialista rendszer közbeni és a poszt-szocialista idők korának élethelyezeteire, feladataira, azokra a kihívásokra, melyeket a rendszerek és átalakulásaik generáltak. Bíró A. Zoltán (2001:268) megállapítása, miszerint „A családi háztartás számára kiemelt értékkel bír minden olyan

kiegészítő jellegű, a fekete- vagy szürke-gazdasághoz sorolódó tevékenység, amelynek pénzkiváltó szerepe van (alkalmi bérmunkák vállalása, mezőgazdasági termelés a ház körül vagy saját földterületen a pénzkereső ipari munka mellett). Ide tartozik a munkacseré intézménye is, amelynek szintén szerep jut a pénzkidadások csökkentésében. (...) Nagyon szűk az a réteg, amely nyíltan vagy áttételesen ne lenne kapcsolatban valamilyen kiegészítő tevékenységgel”. Alanyom miközben tehetetlenül (öntudatlanul, értetlenül) megéli a történeti parasztság erőszakos felszámolását, majd a szocialista iparosítás dolgozója, végül a társadalmi igazságosság megkívánta posztzocialista magánosítás „haszonélvezője”. Ezen életszakaszokban minden helyzetben megtalálta a túlélés eszközkészletét. Nevezhetem alkalmazkodásnak, tanulásnak, újfajta tudásnak, amire szüksége volt, azonban az is felsejlik a szövegben, hogy mindeközben elvesz egy egész tradíció, melynek elemei a passzív tudásból már csak nyelvi- leg mutatkoznak meg olykor.

Sz. életében előzmények nélkül végbement kulturális folyamatnak lehettem megfigyelője. A paraszti életformát maga mögött hagyva a polgári életvilágra jellemző közéletiség, nyilvánosság teljesen hiányzik életútjából. Mint erkölcsi lény elfogadja a kölcsönösségen alapuló kapcsolatok létesítését, foglalkoztatja, hogy mi lesz a többiekkel. Ezt akár polgárosodásként is értelmezhetnénk, elfogadva Granasztói György megfogalmazását: „Bárból lehet polgár, aki képes egyéni, csoport-kulturális, etnikai érdekeit összeegyeztetni az egész sokrétű közösséget, a közjót megjelenítő állam érdekeivel” (Granasztói 2005:235). Ebben az életútban sem egyénileg, sem tágabb vonatkozásban nem értelmezhető, nem megalapozott ez az állítás. A címben feltett kérdésre is nemleges a válaszom. A közösség által létrehozott, fenntartott, működtetett, ellenőrzött intézményes polgári rend teljességgel hiányzik nem csupán eredményében, de a „folyamatból” is. A polgári rend ebben a kontextusban a belátható, ésszerű érveken alapuló, racionalizmus jegyében történt közmegegyezést jelentené, ami sem politikailag, sem társadalmilag nem volt lehetséges a szabadság korlátozottsága miatt. A szocialista berendezkedésű Romániában ez általánosan alapvető hiánycikk volt. Az államosítással, a kollektivizálással, a szocialista ipar erőltetésével Sz. élete „szovjet-szocialista” állampolgárként ugyan nem került a szegénységi küszöb alatt élők reménytelenségébe, mindig megtalálta egyénileg az áthidaló lehetőségeket, de a polgári létformát nem érte el. Sajátos,

külön utas ez az életvilág, melyben a polgár, mint erkölcsi lény létezik, azonban szociológiai- vagy osztálykategóriaként nem. Hasonló megközelítésben a polgárosodást is tekinthetjük a demokrácia fele vezető folyamatnak, ami a racionalizmuson, a modernizálódáson, civilizálódáson alapszik, melyet Sz. megkésve megéli a rendszerváltozás után, de polgári társadalomnak nem. Ezek fényében a biográfiai életútból kirajzolódik, hogy Sz. a paraszti mivoltáról részben önként lemondva, másrészt erőszakosan megfosztva ugyan „parasztalanodott”, polgáriusult, de nem vált polgárrá.

Az általam elképzelt vázlatához az elbeszélés vezérfonala jól és könnyedén illeszkedett. Interjúalanyom a helyzethez közvetlenül, szívesen, őszintén, természetesen viszonyult. Személyessége miatt az elemzésben anonimizált, kutatói elemzésem/értelmezésem másodlagos. Az idézetek pedig szerkesztés nélküliek, érvényesek, hitelesek. Fontos részletekkel egészítette ki narratíváját, miközben kikísért. Bármennyire is igyekeztem visszafogott lenni, egyéni percepciómtól eltekinteni, munkámban végig érzékelem, hogy nem tudtam az elemzés közben mellőzni megfigyelői helyzetemet. Egyszerre vagyok a tér-környezetből fakadóan szereplője is a falusi életvilágnak, melyet megismerhettem ebben a munkában, amelyben a jelenből múltat teremtettünk.

1. számú melléklet: Az interjú-szöveg szekvenciákra bontása

Szekvencia lista

Sorsz.	Hossz	Típus	Tartalom
1	1-3	magyarázat	tíz percre volt a munkahelyétől
2	4-7	egyéb	mondja el az életét
3	8-9	magyarázat	pár dolgot
4	10	egyéb	megerősítés
5	11-29	epikus elbeszélés	szülők, rokonok, inasság, kollektíva
6	30	egyéb	hány éves a kollektivizáláskor?
7	31	tudósítás	húsz
8	32	egyéb	megerősítés
9	33-38	tudósítás	erdei munka, katonaság
10	39-42	egyéb	gyerekkoráról kérdezem
11	43	kiszólás	mit lehet mondani ebből nagyot?
12	44-47	evaluáció	munka, életmód, gazdálkodás, egészség
13	48-52	magyarázat	adó, készpénz
14	53-64	epikus elbeszélés	ruházkodás, életvitel, munka az állatokkal, segítség a ház körül
15	65-73	történet	segítség, egy-egy lej cukorkára, öröm
16	74-77	leírás	frustok, dülök
17	78	kiszólás	tudja hol van?
18	79	egyéb	megerősítés
19	80-101	történet	mezei munka, frustok, víz, takarás, puliszka
20	102-105	evaluáció	gyerek régen és most, segítség, internet
21	106	egyéb	mennyi földjük volt?
22	107-118	magyarázat	nem mondja meg pontosan, ilyesmi terület, ő osztotta el
23	119	egyéb	meg tudtak élni belőle?
24	120-126	tudósítás	erdei munka önerőből és fogadott kocssal, itthon termelés
25	127-133	mellék elbeszélés	élelmiszerek, tej, lenmagolaj, pityóka, szövetkezetből olaj, cukor
26	134-149	epikus elbeszélés	kovácsmunka, segítség a szülőknek, két szekér, katonaság
27	150	egyéb	kollektivizálásra emlékszik?
28	151-158	külsőleg átélt	katona volt, haza engedték aláírni
29	159-162	mellék elbeszélés	leszerelés a katonaságtól
30	163-173	mellék elbeszélés	sofőriskola, Békásban lakik
31	174-181	tudósítás	magyarként iskolában, munka erdőn és műhelyben, „nem olyan könnyű vót”
32	182	egyéb	románul hol tanult?
33	183-189	epikus elbeszélés	első rangú tűzoltó, magyarként autón csoportvezető
34	190-192	mellék elbeszélés	„nézzük a magyar tévét, eleget néztünk románt abba az időbe”
35	193-201	epikus elbeszélés	tejporgyár építése, koncsetra, munka éjjel-nappal lovakkal, tehennel Korondiéba
36	202-206	leírás	a gyár építési körülményei, kőhordás
37	207-215	evaluálás	sofőriskola rég-ma, kicsi pénz, vezetési gyakorlat
38	216-222	magyarázat	Buhusi vízierőmű „innót nem szoksz el”
39	223-226	leírás	földhordás autóval
40	227-228	kiszólás	„ez jó hideg, hallod-e asszon?”

41	229-245	epikus elbeszélés	szabadulásának módja
42	246-254	magyarázat	haza út pénz nélkül
43	255-265	leírás	munkakeresés itthon
44	266-279	epikus elbeszélés	duba, Toplitán munka és lakás, részletesen
45	280-284	leírás	rossz kocsi kap, steagu rosu
46	285-286	külső magyarázat	„fogjál neki”, „zokon vettem”
47	287-292	mellék elbeszélés	kocsi javítása, rezszi pénz
48	293-308	tudósítás	„tettek kurszába”, rossz autók és utak, mostoha körülmények, új autót kap
49	309	egyéb	egy napja a munkában?
50	310	kiszólás	visszakérdez
51	311	egyéb	kisegítő megerősítés
52	312-335	leírás	téli, nyári munka, tüzelés a motor alatt, rossz üzemanyag, kormos, mocskos, közeli-távoli fuvarok, munkamódszerek, technikák
53	336-376	leírás	helyzetkép: munkatárs „tartóból húz, nem hámfából”, részletesen a tejbegyűjtő munka, leterheltség, két váltás, hosszú utak, távoli fuvarok
54	377-379	egyéb	kellett-e még dolgozni a kollektívában a megélhetésért?
55	380-401	történet	TSZ-ben való munka a családdal, kaszálógépek vásár, „valamit adtak, fizettek”
56	402-408	tudósítás	háztáji gazdálkodás
57	409-435	epikus elbeszélés	„fizettek no, mán nem emlékszem pontosan”, nagy mennyiségű szénakészítés, feles munka, 3-4 disznó, „kellett pótolni a fizetést”
58	436-441	leírás	gyári munka, 14500 km egy hónapban
59	442	kiszólás	megerősítést vár
60	443-445	epikus elbeszélés	tejbegyűjtés módja, ideje, teljesítmény, fizetés „keztek izélni mán a söfförök, a kollégák, K. két annyit keres”
61	446-469	magyarázat	tudás, igazgató, főnök „tanólja meg ő es, hogy kell csinálni”
62	470-482	történet	TSZ-ben kimentik a szénát az árvíz elől
63	483-490	evaluálás	a kommunista rendszer nagyon nehéz volt, „gyenge vezetőség”
64	490-507	mellék elbeszélés	rossz üzemanyag, üzemanyag gondok, „az úton tüzeltünk a kocsik alatt, kacagtak”
65	508	egyéb	hogyan és mikor töltötte a szabadságát?
66	509-519	drámai elbeszélés	szabadság csak télen, önkényesen beosztva
67	520-530	tudósítás	szabadságadó, körbe dolgozta a megye élelmiszeriparát, munka az útosztálynál
68	531	egyéb	áttették?
69	532	beszúrás	áttettek
70	533	egyéb	megerősítés
71	534-549	leírás	rossz vezetőség, rossz munkatársi viszony, blokkosok, plusz munka miattuk
72	550	egyéb	milyen volt a kuglipálya, kik jártak oda?
73	551-560	mellék elbeszélés	„mű, s az igazgató es” szórakozás, kikapcsolódás, játék
74	561-564	kiszólás	a kuglipálya helye a B.ké?
75	565	egyéb	a gyáré

76	566-567	kiszólás	„Jó. Mét szegeztek le a B.ktől valaki?”
77	568	egyéb	bérelték
78	569	magyarázat	bérelték
79	570	egyéb	megerősítés
80	571-576	mellék elbeszélés	a tejporgyár alatti földek egyéni gazdái
81	577-586	magyarázat	kugli versenyek
82	587	kiszólás	visszatekintés
83	588	egyéb	hol volt a Janka bolt?
84	589-599	mellék elbeszélés	visszatekintés, gyerekkor, játék, lejecke
85	600-603	kiszólás	„hát benne es kell legyen a gyár ízéjibe, leltárába”
86	604	egyéb	megerősítés feleségtől
87	605-608	kiszólás	gyár eladása
88	609	egyéb	megerősítés
89	610-628	evaluáció	ítélkezés a gyár sorsáért, érvek, régi és új gyár, „tönkretettek mindenfélét”, román ember, magyar ember, idegen parancs
90	629	kiszólás	ügy-e?
91	630-644	drámai elbeszélés	a gyár lepusztulása, lopás
92	645-647	kiszólás	„hova vitték?”
93	648	egyéb	ideológiai nevelés?
94	650-656	tudósítás	nem volt idő templomba menni
95	657-668	magyarázat	böjt, gyónás, templom, száraz étel
96	669	egyéb	kantin?
97	670-677	magyarázat	tej átvétele alatt ebéd, nem kurszába
98	678-686	drámai elbeszélés	tejbegyűjtés módja, kézből segítség és pompa nélkül
99	687-688	egyéb	ki építette a házát?
100	689-704	epikus elbeszélés	televásár kétszobás lakással, bővítés „nyüzmöcöltem”, vízvezetés, kamra, fürdő
101	705	egyéb	hányba vezették a vizet?
102	706-721	mellék elbeszélés	70-es évek, kapu, kút, garázs, útjavítás
103	722	kiszólás	„mit mondjak egyebet? Semmit se”
104	723	egyéb	megerősítés
105	724	magyarázat	„ha nem dógoztál, nem vót”
106	725-739	vissza- és előretekintés	mesterség tanulás, nem paraszt! kihal a kovácsság - bár egy mesterséget tanultál
107	740	egyéb	megerősítés
108	741-752	mellék elbeszélés	hokkedli, „mikor vége lett mindennek”, örökségen osztózás
109	753	egyéb	megerősítés
110	754	beszúrás	„no úgy, hogy”
111	755-759	beszúrás	E/3, t/3 beszél magáról, a nevérl
112	760	egyéb	megerősítés
113	761	kiszólás	...egyebet? Semmit
114	762-768	visszatekintés	114 halott munkatárs
115	769	egyéb	kik az élő sofőrök?
116	770-786	visszatekintés	élő munkatársak sorolása: B. J., H. J., B. J., Cs. A., M. Á., B. J., Gy. V.
117	787	egyéb	megerősítés
118	788-795	visszatekintés	Cs. A. beteg

119	796	egyéb	megerősítés
120	797-820	visszatekintés	tejporgyár helyén mezei munka, építésében való részvétel, koncsetra (munkaszolgálat)
121	821-822	egyéb	megerősítés
122	823-832	visszatekintés	„szép vót. Jó vót”
123	833-840	magyarázat	betegség, fázástól fél
124	841	egyéb	mióta kezdődött a betegség?
125	842-860	magyarázat, leírás	füst, szivar, tüzelés, kanócolás
126	861	kiszólás	„mit csináltál?”
127	862-869	magyarázat	téli autó indítási technikák
128	870-872	kiszólás	„ki vót a hibás?” „vezetőség”, „csak kinlódtunk”
129	873	egyéb	állat, föld most van?
130	874-875	magyarázat	hat juh, egy kutya
131	876	egyéb	földeket művelik vagy bérlik?
132	877-883	leírás	földek bérlése
133	884	egyéb	támogatás?
134	885-886	kiszólás	lesz-e még?
135	887	egyéb	„megerősítés földbirtok elosztása, kollektíva gazdálkodása, erdőt tarra vágták,”
136	888-903	epikus elbeszélés	földbirtok elosztása, kollektíva gazdálkodása, erdőt tarra vágták, házat lebontották
137	904-909	visszatekintés	a ház kollektíva előtt
138	910	egyéb	ki építette?
139	911-917	vissza- és előrete- kintés	nagyszülők, támogatás
140	918	egyéb	megerősítés
141	919	kiszólás	lesz?
142	920	egyéb	megerősítés, még 7 évre
143	921	kiszólás	„attól függ mit csinál Románia az Unióban”
144	922-929	vissza- és előrete- kintés	politika
145	930-991	külsőleg átélt	feleség beszél magáról, családjáról, életéről, munkájáról, sérelmeiről
146	992-999	drámai elbeszélés	a gyári dolgozók a TSZ-nek dolgoznak kampányban
147	1000	egyéb	villával vetették ki a pityókát
148	1001-1007	beszúrás	extrém pityókaásás
149	1008-1039	történet	evés a mezőn: kultúra pityókával, norma rendszer, lennyövés
150	1040-1130	külsőleg átélt	feleség történetei
151	1131	egyéb	megerősítés
152	1132-1137	beszúrás	műtét, epekövek.

Felhasznált szakirodalom

- Benda Gyula 1991 A polgárosodás fogalmának történeti értelmezhetősége. *Századvég*, 2–3:169-176.
- Bourdieu, Pierre 2002 Társadalmi tér és szimbolikus tér. In Bourdieu, Pierre *A gyakorlati észjárás, a társadalmi cselekvés elméletéről*. Napvilág Kiadó, Budapest, 11-24.
- Bruner, Jerome 2004 Life a Narrative. *Social Research*, (71.) 3:691-710.
- Düll Andrea 2009 *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Erdei Ferenc 1938 *Parasztok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Erikson, Eric H. 1991 *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Granasztói György 2005 Közép-Európa mítosz és realitás az ezredfordulón. In Módos Péter – Tichler János szerk. *Közép-Európai Olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 226-238.
- Keszei András 2011 A város narratív identitása. In H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád szerk. *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére*. Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 436-449.
- Kovács Éva 2007 Narratív biográfiai elemzés. In Kovács Éva szerk. *Közösségtanulmány*. Néprajzi Múzeum, PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi tanszék. Budapest – Pécs, 373-397.
- Kovács Imre 1991 A polgárosodás-fogalom értelmezéséhez. *Századvég*, 2–3:217-229.
- Kovács Imre 2012 *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet), Argumentum Kiadó, Budapest.
- Kovács Teréz 2010 *A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Kovács Teréz 2018 A megszakított polgárosodás újraindítása. In Bozóki András – Füzér Katalin szerk. *Lépték és ironia*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 55-72.
- Ö. Kovács József 2015 Kollektivizálás utáni identitásformák. In Keszei András – Bögre Zsuzsanna szerk. *Hely, identitás, emlékezet*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 220-233.
- Laki László – Bíró A. Zoltán 2001 *A globalizáció peremén. Kunhegyes térsége és a Csiki-medence az ezredfordulón*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- Tengelyi László 1998 *Élettörténet és sorseseemény*. Atlantisz Kiadó, Budapest.